

Ukoliko filozofija ustrajava da odgovori svome suštom poreku kao negovanju mudrosti, ne može se odreći njoj jedino prihvatljive niti vodilje. SAMODOŽIVLJAVANJA, slobodnog pristupa. Pristupiti bez predrasuda stvarima, traži moć za odstup od uobičajenog sastava svakodnevnog toka života i njime uslovljenog tipa svesnosti. Svojstvenost što pogada određeni filozofski lik koji prevashodi u izvornost (LIBERTAS TRANSCENDENTALIS), ne iscrpljuje se u »mislima na papiru«, ali ni zgoljno aktivističkim zahtevom u situaciju koja bi se ontologizirala (recimo – društveno, psihički, ekonomski...).

Podneblje koje nas šire određuje, kao poprište sukoba običaja i svetoznana, kao nosilac kulturnih razmeđa, živeći u sebi protivurečnosti i nedosljednosti (PARADOXIA), belegaue nam karakter. Jedinostvenost se karaktere iščitava iz delatnosti kao pečata cele otvorenosti prošlog, koje je kao ponor datosti izranjalo pred životni preduhvat (način filozofiranja).

Opređelivši se za spominjuće-misleće samopraćenje (dnevnik), Branko Despot preduzima korake istumačivanja-kritikovanja tradicionalnog onto-tehno-logičkog načina mišljenja (metafizike, kao aksiološko-racionalne). Proboj kroz ukalupljene stavove misaonih shema (bez)pokretne suštine (kategorijalnosti) kategorija, koje kroz istoriju dolaze do svoje jasnoće, Despot pokušava sprovesti, stavljajući na stranu mislivost i smislivost danog proživljavanja (čoveka, sveta prirode i Boga), a na središnje mesto nedomislivost potpuno osveštenog projekta »dijaboličke slobode«. U nekom prototipskom liku mudraca, kao ideji čoveka od znanja, kao osnovnih filozofskih predstava, mi nismo mogli ustanoviti tokom »metafizičke istorije« tek posredstvo zgoljno-objektivne upotrebe razuma, već upravo suzbijanje njegovih dejstava i prodor kroz mentalne slojeve kojima svakodneveni život zakriva božansku prirodu čoveka, a koja se izliva kao seme duha (LOGOS, SPERMATIKOS). Umetnost podvrgavanja strogosti nekom pravilu, teretu koji usmerava preko postojećih postupaka, obezbeđuje ulazak u skrivitost opstanka; uzdanje i saznanje – kao žetvu napora. Dovinuti se do obuhvatnog pogleda na veseljenu, veliki je napor ljudskog duha, ukoliko nijedan element stvarnosti ne krnji ili sakati. Razlikovanje onog što omogućuje postojanje (TO EON, ON HOS ON) od raznovrsnosti postojećih bića (TA POLLA ONTA), »od davnina kao i sada«, na neki je način središnja tema istraživanja i spada u profilozofski domen »PRAMETAFIZIKE« (*Ur-metaphysik* by Aristoteles, W. Jaeger). Egzistentno i egzistirajuće, u osnovu terajuće / izmećuće i osnovno, um ostvarujuće i umno-sjajeće misli, SLAVA (mnenje-osvetenje, pred-stavak, DOXA) koju je još kroz pitanje koje ide preko uvreženih predstava o osvajanju ljudske slobode genuino osmislio i blagotvorno izložio Šeling, sledena je u bitnim potezima. Zahtevi proširenja stava na problem različitosti društveno-poopštavajućih interesa skreću opseg obeležja pojma do deficijentnih okvira angažovanih u napuštanju istorijskog kao fantomsko-antivarnog, neadaptiranog NOVUMU (nadrealistička moderna, u skladu sa tehnološkom fantastikom novog veka, ne spada u ono novije od svega novatorskog i starijeg od antikvarno dotrajalog).

Obnavljanjem preko Hajdegerovog impulsa »mišljenja bitka samog«, istorije na delu – relevantnih teza koje predstavljaju ideje u vremenu ili misli pojedinaca koje obuhvataju svoje vreme – Branko Despot vidi mogućnost ostvarivanja pravog filozofa (ONTOS ANER FILOSOFOS). Negativna kritika rada kao takvog (delatnost DANA) – kao ospoljenog i postvarenog sredivanja ideja pod osvrhovitijem poređak (KOSMOS NOETOS), ne mora da se usvoji kao isključivo važeća (šta je s radanjem, disanjem, varenjem, itd). Naravno da s dolaskom modernih nauka na područje organskih sklopova biva izražena jedna notorna skepsa- ne samo na području biološkog, gde se istančano delovanje mehanizma, hemizma i vitalnog sloja tako usklađuju po prirodi; da tek na toj osnovi (stupnjeva objektiviranja vrste-voljnosti) predstoji otvaranje prema području mentalnog i supramentalnog. Moderna nauka shvata da telo u osnovi ne poznaje, i time ne obnavlja stari motiv ugroženog gospodara, već prihvata borbu sa spekulativnom snagom filozofskih omišljaja. Um koji ima svoje već spravljene kanone za svaku pomisao, daleko je od toga da se u čudi pokazuje blagonaklono prema usčuvavanju je-

dinstva suštinskog i pojavnog. Ako »semantički logos« Heraklitov nalaže izvorno traganje za zadnjim dometima istinonosnog, ne mora da znači da su ishodišta »stvaralačkih vlastitosti« iscrpla u svojim krugovima omočavanja samo središte koje nosi duh filozofske žudnje. Silina pristupa koja rezultira intelektualnom prezasićenošću, polazi od onog legendarnog i istoriji (moći pristupačnog), koji preko Ničea kod nas usvaja nadrealistički pokret okrenut marksizmu (Krlježa, Davidić idt.). U dubljem sloju »Dnevnika« stoji eksplicitacija onog filozofa koji najdublje, i zato »tamno«, promišlja iskon individualizacije i univerzalizacije svega što jest i biva. Smeono ukoračivanje u dijalog, borbu oko univerzalizma doživljenog, pročitunog i predanog (mitotvoračko-izvirućeg) i nekog na temelju donosa moći s obzirom na istoričnost legendarnog, na-stavljajućeg, na-metnutog ili posebno-svog presuđivanja – karakterišu razlaganja odsutnih Heraklitovih misli-imenovanja. (Ovim se nastavlja naša tradicija inspirativno-dubinskog istraživanja filozofije Heraklitove kod A. S. Rebac, M. Markovića, S. Žunjića, M. Cjpre.).

Neposredno iskušavanje stvarnosti kao dejstveno znamenovanje ili znamenujuće upućivanje (ACTUS EXERCITUS) traži distancu od nesavremenih znanja prošlosti, da bi u neku trajnu savremeno utkalo doksografiju proboja do jedinećeg momenta potpuno slobodnog dejstva bitka samog. Mnoštvo leksičko-logičkog materijala, u svojoj zgusnutosti, podleže nerazgovetnosti pod pritiskom težine negativuma koji priprema i izlaže.

Preporod nerođenog, kako glasi plan rada knjige, oslobađa kao priprema, samo za upućivanje prema jednom od vidova ZABORAVLJENOG. Apstrahovanjem od svega, do senovitog života, misaona struja sukobljena s tehnološko-racionalno ontološkim nihilizmom troši glavnu snagu na fenomenološko-epistemološki ravnici (intelektualno premošćavanje), prema zaboravu životodajnog. (Sav uticaj helenističko-vizantijskog filozofskog iskustva svodi se na beznačajnost, a možda se tu »prija« legendarni »čisti razum« zamecima krhkih, ali delotvornog prisustva besme i romora; obojenog, »ličnog«). Tekst koji je pred nama u vidu intelektualne ispovedi, nosi žalac tuge, kao pokušaj sačekivanja onog što je pre dana i pre noći. Trudbenik i danguba, dijalektički protivurečeći principi ponašanja istoga, možda bi imali da se oplemene jednim pažljivijim pristupanjem dubljim i intimnijim slojevima duševnosti, da bi se kao »dnevnik« i kao »noćnik« usaglašeno usmeravali prema svedržitelnom jedinstvovanju potpunosti postojećeg i suštog.

Arhetip borba razaračkog (razbacujućeg i raznosećeg: DIA-BOLOS), zlog i onog sabiruće-pruzajućeg (plemenito-zahvalnog: ARISTON), dobrog, nastavlja se kao trajna, transracionalna čežnja čovekovog nastojanja prema granicama iskrenih saznanja, teranih pravom istinoljubivošću. I ova knjiga, u filozofskom iskustvu, može da potakne na važan korak u tom pravdu; težnji za usavršavanjem, upravljanjem raspoloživih biološko-noematskih sanga na središte koje nas predodređuje.

Ako se »noćnikom treba biti« onda se taj životni napon usmerava prema žaru, uznošenja, koje istupa između seni i iskrjenja u obzorju mentalnih napetosti, da bi se odbario fantastikom onog eliksira koji bi da izleći od praznine životobolje i pogubnosti smrtobolje.

Tragovi mraka na vučijim šapama noćnika traže tu lekovitu vodu, koja bi da ispere rane od pobunjenih naboja. Hodočasteći iz »Uspravne zemlje«, pesnik čudesnog blago-slovio je povredivost opstanka i nužnost kročenja života među senkama:

»U zenitu svodiš senke
Na njihovu pravu meru
Učiš ih tebi da se poklone
(PRETHODNO: ... Obasjavaš sam sebe...)
I u poklonu nestanu«.

Zrelost pred-hrišćanske predaje nalagala je prorastanje jestastva bez ogorčenja u određenim (svim) oskudnim vremenima; gde je senovitost čudljiva, teška-anatemisana (ovca i njena vuna kao »nečist«). Pravo součenje i samo-osvedočenje polučuje onu neodbitljivu, ali možda i neshvatljivu mudrost, za koju čudorisac kaže:

»Hodaš ovuda i dan-danas
Ali se od senki ne vidiš«

(MAJSTOR SENKI, »Sporedno nebo«, Vasko Posa, Beograd »Nolit«, 1968).

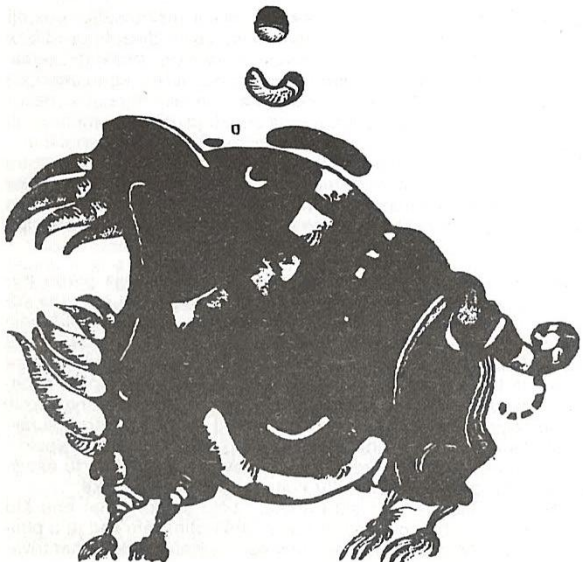
ČEDOMIL VELJAČIĆ: »ETHOS SPOZNAJE U INDIJSKOJ I EVROPSKOJ FILOZOFIJI«,

BIGZ, Beograd 1982.

Piše: Dušan Pajin

Na kraju svoje knjige »Razmeđa azijskih filozofija« Veljačić je naznačio ethos spoznaje kao jednu od tema koju namerava podrobnije da izloži, a nadovezuje se na tezu da »postoji filozofija koja se ne da misliti ako se s njom u skladu ne živi«. No ovde nije samo reč o tome da bi filozof trebalo da upražnjava ono što zastupa kao teorijsko stanovište (svojstvo retko i u filozofa i u ne-filozofa), nego Veljačić u ovom istraživanju pokušava da ukaže na misaonu nit koja povezuje jedan deo zapadne i istočne filozofske tradicije, konkretno Sokrata, stoike, srodne škole helenističke filozofije, Kanta i Jaspersa među novovekovnim misliocima, s pojedinim indijskim filozofijama.

Kako veli Kant, »pravo da svojata posjed mudrosti nazivajući se filozofom, mogao bi imati samo onaj ko može da ukaže na svoju vlastitu ličnost kao primer njena neizostavnog učinka (u svladavanju samog sebe i u neopspornom nastojanju da se zauzima za opće dobro)«. Do određene tačke Kantov etički racionalizam (s tezom da »načela moraju biti izgrađena na pojmovima«) ima analogija s ethosom spoznaje u indijskoj tradiciji »ispravnog uvida«, ističe Veljačić, ali je u ovoj drugoj momenat pročišćenja i bistenja svesti izrazitije podvučen kao faktor izmene i postizanja. Kad je reč o evropskoj filozofiji i svrsi ovog komparativnog istraživanja, Veljačić podvlači da mu je namera da umesto »usvajanja bilo koje doktrine apsolutizma, ograniči svoju problematiku na specifično obeležje jednog posebnog, do sada zane-

KBA

marenog humanističkog aspekta spoznaje u evropskoj filozofiji«. Pri tome on se osvrće i na Jaspersovu opasku o filozofskoj logici kao »etički mišljenje«, smatrajući da je Jaspersova zasluga što je pokušao da u središte filozofskog interesovanja vrati humanistički aspekt logike kulturnih znanosti, koji je bio potisnut pozitivističkim zaokretom u filozofiji znanosti. Otuda kao moto odeljka posvećenog Jaspersu, Veljačić ističe njegovu misao iz dela »Von der Wahrheit« (O istini): »Za smisao filozofske misli je važnije od samog znanja o nečemu da postigne izmjenu svijesti o bitku. S filozofskom mišlju se preobražava unutarnji stav prema svijetu i prema sebi samome«.

S indijske strane, Veljačić otpočinje izlaganje ukazivanjem na ethos spoznaje kako je uobličen u upanišadama: znanje se ne poverava nikome dok mu nije proveren karakter i sposobnost shvatanja i poštivanja mudrosti. U dainističkoj i budističkoj postavi, ethos spoznaje ima nekoliko aspekata. S jedne strane, reč je o etičkoj pročišćenosti mišljenja i misli, a s druge o suzdržavanju od suda zbog uvida u neizrazivost istine. Etički smisao načela suzdržavanja od suda u dainskim i budističkim učenjima, Veljačić poredi s Pironovim učenjem o epohe u grčkoj tradiciji, smatrajući da je kasniji »skeptizam« zapravo zloupotreba ovog principa.

Veljačićeva unakrsna analiza postepeno iznosi na videlo da ethos spoznaje u pojedinom od ovih učenja ima dva osnovna značenja. Prvi je da se u tradicionalnom smislu etička načela zasnivaju na saznanju, ili »ispravnom uvidu«, a drugi, da je samo saznanje – pa dakle i logika i filozofski logos – deo etike, ili etičke discipline u širem smislu, pri čemu je uobičajena normativna etika samo polazna pretpostavka ethosa spoznaje, odnosno etike u ovom dubljem, filozofskom značenju. U tom smislu istina je vrhovni epistemološki i etički princip, a obazrivost uzdržljivost i pročišćenost su metodološki principi vrednosti koji važe podjednako (ili, govoreći rečnikom teorije značenja, imaju konotaciju) i u teoriji saznanja i u etici (pri čemu je sada ova podela samo uslovna). U promišljanju ovih tema Veljačić je značajan prostor posvetio poređenju Kantovih shvatanja s analognim indijskim. Pri tome on se nije zadržao samo na klasičnim pravcima i piscima indijske filozofije, već je pretposljednje poglavlje posvetio razmatranju odgovarajućih Vivekanandinih, Tagorinih, Aurobindovih, Radakrišnih i Gandijevih shvatanja. Njima je priključen i širem etičkom čitalaca manje poznat indijski mislilac islamske inspiracije. Muhamed Ikbāl, koga Veljačić široko navodi ilustrujući njegov interes za Ničeā. U učenjima ovih mislilaca Veljačić izdvaja ideje usmerene na uobličenje ideala duhovno oplemenjenog čoveka i moguće uloge tog ideala u savremenim i budućim civilizacijskim tokovima.

U zaključnom poglavlju Veljačić ističe, pozivajući se na Šelera, da je prekid u razvoju ideje ethosa spoznaje na evropskom tlu izazvalo hrišćanstvo, koje stoji između stoika i Kanta. Kant je prvi od novovekovnih mislilaca osetio potrebu obnove stoičke discipline praktičnog uma. Na osnovu svog istraživanja Veljačić izriče zaključak da: »znanje može i treba da nađe čvrstu apriornu podlogu svog apodiktičkog važenja samo u moralno pročišćenom i prosvetljenom karakteru...«

Na osnovu svega može se reći da je Veljačić u ovom istraživanju, koristeći raspoloživ materijal jednog dela istorije indijske i evropske filozofije, pokušao da pomogne obnovu jednog filozofskog stanovišta u kojem su etika i epistemologija tvorile jedinstveni logos i u kojem nije bilo mesta znanju shvaćenom kao sredstvu za bilo koji cilj. Time je prečutno, ali neposredno, dao odgovor i na pitanje koje nije od interesa samo za filozofiju nauke u širem smislu, nego je i jedna od osnovnih dilema tehnološke civilizacije i razvoja nauke uopšte. Dakako, pitanje upotrebe nauke i tehnologije, ili opštije, znanja u najširem smislu, nije samo filozofsko, nego i društvenopolitičko pitanje, niti se odnos čistog i primenjenog znanja može razrešiti u ravni čistog mišljenja. No ambicija ovog istraživanja i nije razrešenje, već traženje onog misaonog okvira koji bi ga podrazumevao, ili koji ga je podrazumevao, čega su, uostalom, bili svesni i veliki naučnici kao što su bili Tesla, Ajnštajn i drugi.

Tekst koji je pred nama svakako ne spada u popularna ili laka filozofska štiva. Veljačićevo izlaganje je ovde zgusnuto, ispresecano unakrsnim diskursima, poređenjima, analogijama. Veljačić sopstvenim prevodima iz široke literature, navodeći, kako sam kaže, iscrpnu dokumentaciju. No, to manje istrajnom čitaocu odvoditi pažnju, otežava uočavanje i praćenje osnovne teze i iziskuje veliku usredsređenost i povremeno vraćanje na tekst. Samo izlaganje je sličnije indijskoj komentarskoj književnosti nego uobičajenoj formi filozofskog teksta evropske tradicije i otuda zahteva od čitaoca izvesno prilagodavanje diskursu na koji nije navikao, čak i ako mu filozofska literatura inače nije tuđa. U celini, ovaj tekst predstavlja jedan autentičan pokušaj negovanja filozofske literature.

SNEŽANA MINIĆ: »SLIKE ZA KULISE«,
Književna omladina Srbije, Beograd 1981.

Piše: Vojislav Sekelj

Jedan svijet netragom nestaje, putuje u plodni humus zaborava, taloži se tu negdje oko nas (između korica knjiga, ostaje zapanan na magnetofonskoj ili celuloidnoj traci, na komadiću kristala...), ali i trune u nama. Nosimo tu »trunje« ispod kože kao klicu nove gradnje; no često ne čutimo fermentaciju stvari – riječi kao uvjet vlastitog razvoja i gibanja ka istinskim ljudskim potrebama. A da bi nešto otišlo, na način da bi bilo zabilježeno, ono mora biti prisutno. Prisutno odsutnuće stvari, organska je dubina osjetljivosti i trajna ugarница iz koje suverenost crpi socijalno-moralno-intelektualnu obavezu na život u okviru sadržajnije prolaznosti. Prolaznosti koja nas ispunjava nadom da na koncu sve prolazi, no da prolaznost nije puko slučajna sudbina čovjeka, već kob stvari. Smisao čovjekovog pojavljivanja je izvan prolaznog, on ostaje kao pojava zabilježen u prostor – vremenu. Čovjek u istom nestajanju istog (denotacija, život) ipak jeste nešto drugo. Ako ništa drugo, ono neuhvatljiva misao o tom istom a drugom, koja nas goni naprijed, uvijek nekom kraju, no, nota bene, i početku i vječnoj draži počinjanja.

I upravo tu puku metafizičku »sudbinu stvari« pjesnikinja Snežana Minić uzima za ishodište svog pjevanja, svoje imaginacije. Jasno, ne u klasičnoj vizuri, homo mensura, već kao usud stvari i riječi, čije zajedništvo osmišljeno u poeziji otvara kritičku dimenziju ljudskog trajanja, nestajanja i radanja. Zaustavimo se načas ovdje, radi hipotetičke općosti suvremene poezije. Sintagma »metafizička sudbina stvari« govori o sračćenosti čovjeka i stroja, o prostoru providnosti riječi i stvari, inauguirajući kroz poeziju ateistički teizam. Poezija ne kao zamjena konfesiji, već put nade ka središtu sračćenosti, a središte sračćenosti, s motrišta poezije, jeste rad, zapravo sam proces rada. I ukoliko budemo otkrivali značaj jednostavnog rada (V. Sutlić), otkrivamo i značaj poezije. Razumljivo, jedan pol te sračćenosti nužno pada u polje imaginacije. Time suvremena poezija čini bitan pomak na semantičkom planu, iznoseći referenciju izvan pjesme.

»kao čelični pol vlastite nade« Čelik preko vlastitosti suptilno biva sračćen s nadom, stvar i apstrakcija. Digresijom smo pokušali ukazati na nevidljivi spreg riječi i stvari, kao sračćenost čovjeka i mašine, u svoj gami značenja, koja rada misao o čovjekovoj smislenoj a ne definiranoj prisutnosti u svijetu riječi (jeziku) kao instinskom mediju, gdje se tradicija i suvremenost trpe na djelatnan način.

Snežana Minić u knjizi »Slike za kulise« dosljedno sprovedenim postupkom ostvaruje poetičku gustinu i viskoznost smisla, gdje riječi na osoben način čine pomak ka suštanstvenom. Tako, recimo, primenjeni terminološki vakabular: avion, rđa, čelik, šraf, automobil, robot, telefon, tramvaj, parni kotao, kompjuter, parni valjak, pripadaju kodu tehnike, no njihova ontološka funkcija je da načini nov, snažan prodor, rez u tkivu svakodnevnice i da osvjetle, ozračje svijet tradicionalnog, »fetišiziranog« odnosa čovjeka i predstave. Ovdje riječ fetiš ne nosi ni pozitivnu ni negativnu naznaku, već imanentnost i univerzalnost odnosa, koji se relativno lako da shvatiti (bićem, a ne pojmovno), no vraški ga je teško objasniti:

»gradismo u ta biblijska vremena robote
telefone kompjutere«

Biblijski kod, ne u suženoj konfesionalnoj dekodaciji, već u iskosnoj ontološkoj potrebi za prvim, za početnim, s opkoračenjem u prvom stihu (robote), uranja u tehničku slojevitost, u datost (stereotipnost – telefon, kompjuter) drugoga citiranog stiha pjesme »Vrenje«, zatvarajući vrijeme od »prije« na način otvorenosti vremena »poslje« gradnje, apostrofirajući posvemašnost trenutka sadašnjeg – novo na staro. Samo trenutak gradnje u procesu rada obuhvata sva vremena, suprotstavljajući se prolaznosti: »između ostalog ostaće zabeleženo / da izvesni stari leševi u potrazi za ritmom / prolazahu po vasceli dan / da obave par međugradskih / telefonskih razgovora« – u istoj pjesmi. Ne mehaničko, satno proticanje vremena, već trenutak sinteze, moć vrenja, dovodi ili stavlja »stare leševe« u nova postojanja, ne u nov život (to nisu Lazari), već u drugačije postojanje, gdje se naprijed rečena sračćenost čovjeka i stroja nastavlja eshatološki ad infinitum, ali uvijek ovdje i sada u pjesmi. Leš, telefoni, međugrad a ne intermundij! Tehnološki i mitološki kod u presjecištu proizvode tenziju slikovnog i misaonog, stvarajući pojmovni višak smisla i značenja, kroz zajedništvo čovjeka i svijeta, gdje »i mjesečina može biti pogled na svijet« (M. Krleža). To implicira u polju značenja potrebu za logikom mašine, kako bi rečena sračćenost isijavala ljudskom toplinom, a ne sivlom. Poezija otvara unutrašnje prostore čovjekove nutrine, suprotstavljajući se dominaciji stroja, a ne samoj sračćenosti, i nudi čelični pol nade, jer:

»mesečina je tako dobra kičma
za jedan novi svet«

u pjesmi »Radnja«. Ne sanjarenje, lijenost duha, već mjesečina kao kičma pravdenijeg, novijeg svijeta, pred mjesečinom smo svi jednaki. Samo kroz rad, proces rada, možemo doći do novog svijeta, unutar kojega čovjek, stvari i riječi bitišu kao bića stvorena radom. Na toj ravni, a u pravcu

